

LATVIJOS IR LIETUVOS ISTORIOGRAFIJOS PARALELĖS: BANDYMAI BENDRADARBIAUTI IR PROBLEMAS TARPUKARYJE

Robertas Šimkus

Lietuvos ypatingasis archyvas
Gedimino pr. 12, LT-05120 Vilnius
Tel. (8 5) 261 37 38
El. paštas: karlis_giets@hotmail.com

*Kas kaltas, kad mes menkai pažįstame vieni kitus?
Niekas nekaltas. Paprasčiausiai mes buvome įpratę orientuotis į turtingesnes,
stipresnes ar politiškai tuo metu naudingesnes šalis.¹*

A. Butkus

Įvadas

Daug kalbėta apie „baltas dėmes“ Lietuvos istoriografijoje, turint galvoje savos ir gretimų šalių istorijos mokslo tradicijų pažinimą. Kaip viena iš tokių būtų galima įvardyti Latvijos istoriografiją². Kyla klausimas – kodėl būtent latviai?

Lietuvoje tiek tarpukario, tiek šiandieninėje istoriografijoje yra rašyta apie lietuvių ir latvių tautų bendrumą: kalbą, papročius, tautosaką, istorinę praeitį, dramatiškus gretimų tautų santykius, tačiau tai tik pavieniai darbai, skirti atskirtiems lietuvių ir latvių istorijos epizodams. Antra vertus, kyla klausimas, kodėl nepaisant isto-

riografijoje akcentuojamo latvių ir lietuvių tautų bendrumo, latviai mums lieka tolimesni nei, pavyzdžiui, lenkai ar rusai³.

Kalbant apie šiandienos istorikų bendradarbiavimą vertėtų prisiminti A. Nikžentaičio straipsnyje *Istorijos mokslas* išdėstytas mintis. Anot A. Nikžentaičio, *pastaraisiais metais Lietuvos istorikų tarptautiniai ryšiai yra sustiprėję, tačiau čia pat pabrėžiamas Lietuvos istorikų tarptautinių ryšių lokalumas: ryšiai su tolimesnių šalių istoriografijomis yra labiau atsitiktinio pobūdžio, dėl to galima konstatuoti tam tikrą Lietuvos istoriografijos regionišumą*⁴. Tikriausiai

¹ A. Butkaus kalba Lietuvos ir Latvijos forumo pirmojo suvažiavimo atidarymo proga 2005-09-22. Kaunas. Žr.: <http://lv-lt-forum.org/index.php> [žiūrėta 2006-04-16].

² Lenkų ar rusų istoriografija mums nėra svetima, tačiau tebebado akis aktuali, nors gal jau banali tiesa: iš visų gretimų šalių Latvijos istoriografija mums mažiausiai pažįstama – *Butkus Z.* Romantinė baltofilija Latvijos istoriografijoje // Lietuvos istorijos studijos. t. 4, p. 110.

³ Be kaimynystės, svarbiausias Latvijos ir Lietuvos bendrumo aspektas yra tautų giminingumas – latviai ir lietuviai – davusios vardą pagrindinėms nacijoms. Šios tautos neretai apibūdinamos vienu – baltų vardu. Žr. *Muktupavelas V.* Baltų kultūros individualumo išsaugojimas ir atvirumas naujovėms // <http://lv-lt-forum.org/index.php> [žiūrėta 2006-04-16].

⁴ *Nikžentaitis A.* Istorijos mokslas // Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemos. Vilnius, 2004.

daugeliu atvejų galėtume manyti, kad Latvijos istoriografija mums, lietuviams, nėra tokia tolima ir jos net nebandytume matyti *tolimesnių šalių* istoriografijų gretose. Bet bendriausia prasme situacijos problemiškumą gana gerai nuskaidė neseniai prof. A. Bumblausko pasakyta mintis, jog *daugelis šiandieninių mūsų istorikų negalėtų išvardyti net penkių praeities latvių istorikų*⁵.

Būtų galima teigti, kad šiuo požiūriu istorikus lenkia, pavyzdžiui, filologai, turintys ne tik vientisą studiją lietuvių ir latvių literatūrinių ryšių problematikos klausimais⁶, bet ir kuriantys naujas tiesioginių kontaktų formas bei bendradarbiavimo perspektyvas⁷.

Šiuo straipsniu siekiama pabandyti pažvelgti į tai, kas lėmė mūsų „broliškų tautų“, latvių ir lietuvių, „išsiskyrimą“ istoriografijoje, kokios buvo istoriografinių paralelių prielaidos praeities latvių ir lietuvių istorikų ryšiams atsirasti, pagaliau kaip pasireiškė lietuvių ir latvių istorikų bendradarbiavimas. Čia bus aptariami ne tiek konkretūs bendradarbiavimo faktai, o tendencijos, bendradarbiavimo galimybės mokslinės istoriografijos genezės Latvijoje ir Lietuvoje lai-

⁵ Vilniaus universitetas, Istorijos fakultetas. 2004 m. magistro darbų gynimas.

⁶ *Nastopka K.* Lietuvių ir latvių literatūrų ryšiai. Vilnius, 1971, p. 25.

⁷ 2005 m. rugsėjo 22 d. Lietuvos ir Latvijos kultūros, meno, verslo, žiniasklaidos, akademinų, politinių ir kitų visuomenės sluoksnių atstovai, susirinkę Kaune į simbolinę Baltų vienybės dieną, į pirmąjį Lietuvos ir Latvijos forumo suvažiavimą, kreipėsi į abiejų mūsų broliškų šalių vadovus, parlamentus, vyriausybes ir visuomenę, ragindami aktyvinti Lietuvos ir Latvijos bendradarbiavimą ir kurti nuosirdžią ilgalaikę abiejų tautų strateginę partnerystę. Lietuvos ir Latvijos forumo pirmojo suvažiavimo kreipimasis kviečia plačiau studijuoti abiejų broliškų tautų istoriją ir saugoti istorinį bei kultūrinį paveldą; saugoti ir visuomenei pristatyti Lietuvoje ir Latvijoje esančius paminklus, atspindinčius baltų genčių ar abiejų tautų ryšius ir bendradarbiavimą. Lietuvos ir Latvijos forumo pirmojo suvažiavimo kreipimasis // <http://lv-lt-forum.org/index.php>. // <http://www.vdu.lt>. // *Humanities/Lettonika.htm* [žiūrėta 2006-04-16].

gotarpiu (tarpukaryje). Antruoju požiūriu, per bendrą probleminį lauką pabandyti suprasti, kodėl mes tik dabar bandome puoselėti abiejų tautų istoriografijoje pabrėžiamą *Pabaltijo regiono* sąvoką, kurios giliomis istoriografinėmis tradicijomis dar verta abejoti. Kas mums patiems (lietuviams) buvo ir yra latviai, Latvija ar galų gale Ryga, dar dažniau užsieniečių pavadinama Lietuvos sostine.

1. Istorinės kultūrinės istoriografinių ryšių gairės

Be abejonės, latvių ir lietuvių istoriografinių paralelių (istorijos mokslo sąryšių visumos instituciniu ir individualiu pagrindu) neraskime tiksliai nubrėžtuose chronologiniuose rėmuose, jas galime pabandyti išžvelgti vienu ar kitu laikotarpiu, kai buvo palankiausios sąlygos tam istoriografinių paralelių ryšiai atsirasti.

Lietuvos valstybės susiformavimas suteikė lietuvių literatūrai (ir istoriografijai) savitų bruožų, pabrėžia Z. Butkus straipsnyje *Romantinė baltofilija Latvijos istoriografijoje*⁸: *Lietuvos tema metraščiuose, XVI a. humanistinėje literatūroje artimesnių atitikmenų latvių literatūroje neturi*⁹. Antra vertus, negalima ignoruoti tris amžius trukusios latvių raštijos tradicijos¹⁰. Latvių, kaip ir lietuvių, nacionalinė literatūra (ir istoriografija) išaugo ne tik iš liaudies kūrybos idėjinių bei meninių tradicijų, bet ir iš ankstesnės

⁸ Butkus Z. Romantinė baltofilija Latvijos istoriografijoje // Lietuvos istorijos studijos. 1997, t. 4, p. 110–117.

⁹ *Nastopka K.* Lietuvių ir latvių literatūrų ryšiai. Vilnius, 1971, p. 15.

¹⁰ *Bandant interpretuoti istoriografinių paralelių ryšį per istorinius šaltinius belieka pabrėžti S. Daukanto pirmąjį veikalą Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių, kurį nuo G. Merkelio skiria dvidešimt penkeri metai, tačiau jis kristalizavo tas idėjas, kurios buvo pagrindu ir G. Merkelio veikalams. S. Daukantas, rašydamas pačiu romantizmo suklestėjimo laikotarpiu, rėmėsi tais pačiais pagrindinių romantizmo teoretikų veikalais. Lebedys J.* Lituanistikos baruose. Vilnius, 1972, p. 314.

rašytinės literatūros, kurios išraiškos formomis vėliau pasinaudojo nacionalinių istoriografijų kūrėjai.

Galima daryti prielaidą, kad, žvelgiant per bendrų istorinių šaltinių prizmę, nuo pat XIII a. iki XVIII a. pabaigos lietuviai ir latviai glaudžių istorinių kontaktų neturėjo, nekreipiant daugiau dėmesio į nevienareikšmiškai traktuojamą LDK įtaką Livonijai (Latgala, Vidžemė). Pati Lietuvos istorijos realybė pateikia gana nuoseklų paaiškinimą, kodėl Lietuvos istoriografija taip glaudžiai susijusi su Lenkijos istoriografija, o Latvijos istoriografija mums beveik nepažįstama. Vėlesnė bendra padėtis, t. y. atsidūrimas carinės Rusijos imperijos sudėtyje, privertė tiek lietuvius, tiek latvius atsigręžti vieniems į kitus kaip į etniškai giminingas tautas¹¹ ir ieškoti išeities iš susidariusios padėties. Būtent tuo laikotarpiu *baltų vienybės*¹² idėjos gimimas ir įprasmino istoriografijos ryšį.

Pirmuoju atveju minėtas tyrimų laukas priartino tiek lietuvių, tiek latvių autorius prie bendrų šaltinių naudojimo, ypač atkreipiant dėmesį į vokiečių ordino istoriją Pabaltijyje. Ryšys atsirado per tai, kam turėjo įtakos tyrimų problematika, bendras autorių, rašiusių apie baltus, šaltinių panaudojimas.

Pažymėtina nuolatinė latvių kova su Baltijos vokiečių kultūra, o lietuvių – su lenkų. Šias abi tautas tiesiogiai suvedė XVIII a. pabaigoje padidėjusi Rusijos įtaka, padariusi šias tautas didžiulės imperijos „Šiaurės Vakarų krašto“ gyvenamuoju arealu. *Jaunalatvių* judėjimas, prasidėjęs gerokai anksčiau negu *aušrininkų*, buvo ramesnis ir nuosaikesnis. Transformavęsis *jaunalatvių* judėjimas Latvijoje XIX a. pabaigoje – XX a. pra-

džioje, įgavęs socialistinį pobūdį, suteikė prielaidą ne tik partijoms susikurti, bet ir priešiška nusistatyti ne tik prieš vokiečius, bet ir carinę valdžią¹³. Būtina pabrėžti, jog XIX a. antroje pusėje istorijos mokslas neįgauna (išskiriant pačią XIX a. pab.) naujų ryškių tendencijų. XIX a. antroje pusėje būtent Latvijos ir Lietuvos istoriografijų klasikų G. Merkelio ir S. Daukanto bei kitų autorių išpuoselėtoji romantinė istoriografija tapo dar svarbesnė¹⁴ savęs, kaip nacijos, pagrindimui. Iš esmės buvo persiorientuota į liaudies švietimą, o baltų bendrumo idėjos koncepcija XIX a. 8–9 deš. įgavo politinį atspalvį. Vienas iš pavyzdžių – XIX a. pabaigoje pradėtas gvildenti Lietuvos ir Latvijos sąjungos projektas¹⁵, kuris XX a. pradžioje taip ir liko neįgyvendintas.

Pozityvizmo srovė, iškėlusį uždavinį kritiškai vertinti istorinius šaltinius, iškėlė priežasties aiškinimo (vieno ar kito istorinio įvykio) metodą. Istorijos mokslui pradeda daryti įtakos įkurtų mokslinių draugijų veikla, susijusi su etnografijos rinkimu ir archeologija.

¹³ *Latvių tautinėje istoriografijoje ir šiuo metu dominuoja valstybės kūrimasis 1918 metais. Tai mėginta interpretuoti kaip latvių tautos amžiną siekimą valstybingumo. Priešinimasis vokiečių riterių ordinui, vietiniai valstiečių neramumai artimiausiais šimtmečiais, latvių kalbos ir kultūros pradininkų veikla XIX a. 1905 m. revoliucionieriai ir latvių šaukliai Pirmajame pasauliniame kare, pirmieji respublikos vadovai prieš K. Ulmanį – temos, kuriomis remiasi istoriografija. Valstybės kūrimas 1918 metais nėra istoriškai pagrįstas kaip svarbus nacionalinio judėjimo tikslas, taip pat ir ne kaip apokaliptiškai transcendentalus latvių „siekimasis valstybės“. Reikia abejoti, ar caro imperijos žlugimo Pirmajame pasauliniame kare ir vokiečių pretenzijos, latvių nacionalinis judėjimas būtų pasiekę atsiskyrimą nuo Rusijos. Žr.: Henings D. Nacionalā kustaiba un nacionālās valsts tapšana Latvija // LVIZ. Rīga, 1995. Nr. 1, p. 66.*

¹⁴ *Apinis A. Tautos senvėstures tēlojums latviešu pirmo literātu rakstos // LVIZ. Rīga, 1994. Nr. 1, p. 44.*

¹⁵ *Štūpas J. Lietuvos – Latvijos sąjungos projekts. Šiauliai, 1930.*

¹¹ *Nastopka K. Lietuvių ir latvių literatūrų ryšiai. Vilnius, 1971, p. 30.*

¹² *Žr. Nikžentaitis A. „Baltų vienybės“ idėja // Naujasis židinys. 1994, Nr. 6, p. 39–44.*

2. Institucinio bendradarbiavimo pradžia ir galimybės

1918 m. tautinių Latvijos valstybės susikūrimas¹⁶ ir Lietuvos valstybės atkūrimas iš esmės pakeitė iki tol egzistavusios istoriografijos padėtį, suteikdama prielaidas nacionalinei istoriografijai ir mokslinėms tradicijoms kurtis. Latvių ir lietuvių tautų nacionalinio valstybingumo raida buvo tapati, tiesa, kelyje į nepriklausomybę kiekviena tauta turėjo savų specifinių savitumų, skirtingų veiklos formų, tačiau pagrindiniai etapai ir siekiai iš esmės nedaug skyrėsi¹⁷. Būtent šiuo atveju norėtusi pabandyti labiau pabrėžti laikotarpį, kai istoriografinėms paralelėms atsirasti buvo palankiausias sąlygos: mokslo institucijų kūrimosi ir veiklos kontekste.

¹⁶ *Istoriografija pradeda vystytis įgaudama politinį atspalvį, Baltijos šalių mokslinių konferencijų (tarp jų ir istorikų) metu, susikoncentruoja į politinių problemų polemiką. Vokiečių istorikas D. Henings pabrėžia, kad pačioje Latvijos istoriografijoje yra įvairiai interpretuojamas ir pats latvių nacijos ir Latvijos valstybės susidarymo procesas. Latvių tautinė istoriografija, ypač 1930 m., susijusi su koncepcija, iš kurios išplaukia, kad latvių nacija buvusi prieš vokiečių pasirodymą 1200 m. Latvių, kaip visateisės Europos tautos, natūrali ir harmoninga raida po vokiečių agresijos viduramžiais vėlavo septyniasdešimt metų ir tikai XIX a. viduryje gyveno renesansą. Romantinė mito esmė yra aiškiai matoma ir po 1920 m. Svarbus uždavinys buvo ideologiškai stabilizuoti jauną valstybę ir tautą, kai suskaldyta į kelis regionus ir socialines grupes, ir ypač po Ulmanio vadovauto valstybės perversmo 1934 m., pirmame plane buvo šūkis Latviją latviams su siekiu dauginacionalinę valstybę pertvarkyti į vienos tautybės valstybę. Po 1940 m. į Vakarų žemes emigravusių latvių istorinio pagrindo požiūriu buvo trokštama paneigti rusų pretenzijas į valdžią, kurios atsirado Tarybų Sąjungai okupuojant tėvynę. Todėl atsirado galimybė remtis antra latvių istoriografijos koncepcija – nacionalinis prabudimas kaip prielaida pilietinei revoliucijai 1905 m. ir proletarinei revoliucijai 1917 m. Istorijos varomoji jėga šiuo atveju nėra nacija, bet latvių proletarai kartu su Pasaulio revoliucijos darbininkų klase, Rusijos darbininkija ir avangardu – komunistų partija. O tai sako, kad Latvijos Respublika nuo 1918 iki 1940 m. buvusi tik užsienio imperialistinės intervencijos produktas. Henings D. Nacionalā kustība un nacionālās valsts tapšana Latvijā // LVIZ. Rīga, 1995. Nr. 1, p. 65.*

¹⁷ *Gaigalaitė A. Lietuva Paryžiuje 1919 metais. Kauņas, 1999, p. 85.*

Lietuva, tęsdama savo mokslo tradicijas, dėl to meto politinių aplinkybių atkuria Lietuvos aukštąją mokyklą Kaune 1922 m.¹⁸ Latviai iki tol dar nuo 1862 m. veikiantį Politechnikos institutą pertvarko į Latvijos universitetą Rygoje 1919 m.¹⁹ Latvijoje aktyviai veikė 1923 m. įkurta paminklų valdyba, besirūpinanti senovės istorijos paminklų apsauga ir tyrinėjimu, kurios užuomazga buvo 1869 m. įkurta *Rygos latvių draugijos Žinybų komisija*, taip pat veikė *Latvių senovės tyrinėtojų draugija*. Jau XIX a. pab. pasirodė istorikų įvairių publikacijų, tačiau mokslas, taip pat ir istorijos mokslas, tada dar nebuvo valdybos politikos interesų akiratyje. Tai faktiškai buvo, galėtume teigti, mokslininkų individualių interesų išraiška²⁰.

Latvijos universiteto 1919 m. rugsėjo 28 d. oficialaus atidarymo metu buvo nurodyta, kad aukštoji mokykla turi 9 fakultetus, 110 dėstytojų ir 940 studentų²¹. Su universiteto atidarymu kaip akademinis dalykas įvesta ir Latvijos istorija. Latvijos istorija, kaip mokomasis dalykas, buvo įvesta visose Latvijos mokyklose. Latvijos istorijos katedros stiprinimas siejamas su iškilais istoriko A. Švabės vardu. Pati Latvijos istorijos katedra priklausė Istorijos ir filosofijos fakultetui²². Reikėtų pabrėžti, kad ypatingas dėmesys įkurtame Latvijos universitete buvo skirtas archeologijai. Čia anksti buvo profesionaliai susirūpinta archeologijos problemomis, kurias karštai propagavo ir Lietuvoje aktyviai archeologinius tyrimus daręs Latvijos universiteto Archeologijos katedros vedėjas F. Balodis²³.

¹⁸ *Lasinskas P. Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 m. Vilnius, 2003, p. 8.*

¹⁹ *Latvijas Universitāte 75. Rīga, 1994, p. 21.*

²⁰ *Graudonis J. Latvijas vēstures institūts Latvijas Respublikas laikā 1936–1940 gads // LVIZ. Rīga, 1995. Nr. 4, p. 9.*

²¹ *Latvijas Universitāte 75. Rīga, 1994, p. 47.*

²² *Ten pat, p. 256–257.*

²³ *Latvijas konversācijas vārdnīca T. II. Rīga, 1931, p. 1025.*

1 lentelē. Latvijas ir Lietuvas istorikū studijū geografija

Latvijas universitetas	Vytauto Didžiojo universitetas
F. Balodis (1882–1947) Tartu, Maskvoje, Mūnchene	A. Alekna (1872–1930) Peterburge
P. Dreimanis (1879–1971) Latvijoje	M. Arcimavičienė-Rudzinskaitė (1885–1941) Maskvoje
J. Krodznieks (1851–1924) Maskvoje	P. Gronskis (1883–1937) Peterburge
E. Dunsdorfs (1904–2002) Latvijoje	Z. Ivinskis (1908–1971) Kaune, Berlyne, Mūnchene
A. Spekke (1887–1972) Maskvoje	J. Yčas (1880–1931) Peterburge, Karaliaučiuje
M. Stepermanis (1898) Latvijoje	K. Jablonskis (1892–1960) Maskvoje, Kaune
J. Straubergs (1886–1952) Maskvoje	J. Jakštas (1900–1989) Kaune, Berlyne, Vienoje
P. Šmits (1869–1938) Maskvoje, Peterburge	A. Janulaitis (1878–1950) Maskvoje, Berne
I. Šterns (1918) Latvijoje	I. Jonynas (1884–1954) Maskvoje, Grenoblyje
E. Šturmas (1895–1959) Maskvoje, Peterburge	L. Karsavinas (1882–1952) Peterburge
A. Švabe (1888–1959) Maskvoje, Rygoje	P. Klimas (1891–1961) Maskvoje
P. Zaliste (1864–1939) Jenoje	I. Lappo (1869–1944) Peterburge
A. Tentelis (1876–1942) Peterburge	J. Puzinas (1905–1978) Heidelberge
T. Ulmanis (1877–1942) Leipcige	A. Šapoka (1906–1961) Kaune, Prahoje
G. Vigrabs (1881–1958) Tartu	J. Totoraitis (1872–1941) Friburge
R. Vipperis (1859–1954) Odesoje, Maskvoje	A. Vasiliauskas (1902–1974) Kaune, Vienoje
T. Zeiferts (1865–1929) Peterburge	A. Voldemaras (1883–1942) Peterburge
	E. Volteris (1856–1941) Leipcige, Tartu, Charkove

Kaip žinoma, Lietuvos universitete (nuo 1930 metų – Vytauto Didžiojo universitetas) istorijos skyriai buvo dviejuose fakultetuose: Teologijos-filosofijos ir Humanitarinių mokslų. Pastarajame veikė Lietuvos istorijos ir Visuotinės istorijos katedros. Įvairiu laiku mokomąjį personalą sudarė daugiau kaip 20 istorikų²⁴. Archeologijos studijoms buvo susirūpinta ir padėti pagrindai šio mokslo universitetiniam gyvimiui tik 4-ame deš., iš studijų užsienyje grįžus jaunam archeologui Jonui Puzinui. Etnologijos ir tautosakos studijas buvo patikėta organizuoti Jonui Baliui²⁵.

Didžioji dalis mokomojo personalo istorikų tiek Latvijos, tiek Lietuvos universitete buvo baigę studijas prieš Pirmąjį pasaulinį karą arba bent jas pradėję. Jie dažniausiai studijavo Rusijos ir Vokietijos universitetuose. Tai būdinga ir Latvijos, ir Lietuvos atveju. Minėtų šalių istoriografijos mokslinis lygis, orientacijos, be abejo, paliko

ryškų pėdsaką Latvijos ir Lietuvos istorikų metodologinėse pažiūrose, dėstymo metodikoje ir pan. Jau vien dėl šios priežasties Latvijos ir Lietuvos istorikai, bent teoriškai, nesunkiai galėjo rasti *bendrą kalbą* (žr. 1 lentelėje pateiktą kai kurių Latvijos ir Lietuvos universitetų istorikų studijų vietą).

Tačiau panaši *studijų geografija* netapo Latvijos ir Lietuvos istoriografijas suartinančiu veiksmu. Iš esmės kontaktai liko individualių iniciatyvų lygmenis.

Šiandieninėje Latvijos istoriografijoje pažymima, kad nauja situacija Latvijos moksle susidarė po 1934 m. K. Ulmanis jau 1935 m. pasisakė dėl Latvijos mokslų akademijos įkūrimo²⁶. Tokia linkme ir buvo vykdoma praktinė veikla. 1936 m. sausio 14 d. įsakymu buvo įkurtas Latvijos istorijos institutas. Įstatymą *Apie Latvijos istorijos muziejų* 1936 m. išplatino *Valdybos šauklys* (Valsts Vestneša, Nr. 13). Galima

²⁴ Vytauto Didžiojo universitetas 1922–2002. Kaunas, 2002, p. 114.

²⁵ Ten pat, p. 114.

²⁶ *Henings D.* Nacionālā kustība un nacionālās valsts tapšana Latvija // LVIZ. Rīga, 1995. Nr. 1, p. 65.

teigti, kad buvo smulkiai sudaryti naujai įkurto instituto uždaviniai ir veiklos turinys, struktūra, teisės, pareigos ir valdybos organai²⁷. Naujoje mokslo įstaigoje 1936–1940 m. buvo spėta įsikurti, pradėti plataus pobūdžio mokslinės medžiagos rinkimo ir įvairių istorijos problemų tyrinėjimo darbą, bet kartu su Latvijos okupacija šie darbai nutrūko²⁸. Lietuvoje 4-ame deš. taip pat buvo susirūpinta mokslinio tyrimų instituto įkūrimu. Po ilgų diskusijų tai buvo padaryta tik 1939 m., kai buvo organizuotas Antano Smetonos Lituaniistikos institutas. (Latvijos istorijos instituto ir Lietuvoje veikusio Lituaniistikos instituto lyginamoji analizė pateikta 2 lentelėje.)

Nors jaunos valstybės nebuvo iš tų, kurios galėtų savo mokslo institucijas aprūpinti visu inventoriumi, reikalingu pedagoginiam ir mokslo tiriamajam darbui (*pirmiausia, čia turima galvoje naujausia mokslinė istorinė literatūra, istorinių šaltinių po Pirmojo pasaulinio karo sumaišties susigrąžinimo problemos ir pan.*), vis dėlto tarpukaris dažnai laikomas laikotarpiu, kurio metu buvo padėti mokslinės istoriografijos pagrindai ne tik Lietuvoje²⁹, bet ir, kaip matėme, anksčiau mokslo institucionalizacijos keliu pradėjusioje eiti Latvijoje³⁰.

3. Latvijos ir Lietuvos istorikų bendradarbiavimas: bandymai ir problemos

Įkūrus istorijos mokslo centrus Latvijoje ir Lietuvoje susidarė palankios sąlygos moksliniams kontaktams užmegzti, dalykiniam bendradarbiavimui ir platesniam gretimos istoriografijos pažinimui. Tam tikrų mokslinio bendradarbiavimo ir tiesioginio įsigilinimo į gretimos šalies istoriografiją pavyzdžių tarp Latvijos ir Lietuvos tarpukario istorikų esama. Tiesioginiai kontaktai tarp Latvijos ir Lietuvos istorikų užsimezgė dar, kaip minėjome, XIX a. pab. – XX a. pr. paskirų kultūros veikėjų iniciatyva³¹. Susidurta studijuojant Rusijos mokslo centruose: Maskvoje, Peterburge ir pan. Vis dėlto šie kontaktai buvo skirti labiau politiskai modeliuojant Latvijos ir Lietuvos ateitį geopolitiniams Pabaltijo regiono plėtros planams, bet ne akademiniam bendradarbiavimui ar stengiantis užtikrinti labai gerą mokslo kokybę. Situacija gerokai pasikeitė po nepriklausomų Latvijos ir Lietuvos valstybių atsiradimo. Vis dėlto mokslinis bendradarbiavimas daugiau ar mažiau mezgėsi daugiausia atskirų istorikų iniciatyva³². Vienas ryškiausių lietuvių istorikų, tarpukariu palaikęs kontaktus su

²⁷ Graudonis J. Latvijas vēstures institūts Latvijas Republikas laikā 1936–1940 gads // LVIZ. Rīga, 1995. Nr. 4, p. 10.

²⁸ Šiuo atveju taip pat susiklosto ir Lietuvos lituanistikos instituto likimas, kuriame veikė atskiras Lietuvos istorijos skyrius. *Atkreipti dėmesį tenka į tai, kad Lietuvos Lituaniistikos instituto įkūrimas vėlavo nuo Latvijos trejais metais ir buvo orientuotas ne tik į istoriją, bet ir tautosaką, lituanistiką.* Graudonis J. Latvijas vēstures institūts Latvijas Republikas laikā 1936–1940 gads // LVIZ. Rīga, 1995. Nr. 4, p. 10; Lituaniстика: tradicijos, dabartis, perspektyvos. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1999, p. 15

²⁹ Nikžentaitis A. Įvadas // A. Kučinskas. Kęstutis. Vilnius, 1988, p. 3–19; *Jurginis J.* Augustino Janulaičio palikimas // A. Janulaitis. Praeitis ir jos tyrimo rūpeščiai. Vilnius, 1989, p. 5–22; *Merkys V.* Istorikas Ignas Jonynas // I. Jonynas. Istorijos baruose. Vilnius, 1984, p. 5–32.

³⁰ Butkus Z. Romantinė baltofilija Latvijos istoriografijoje // Lietuvos istorijos studijos. 1997, t. 4, p. 110–117.

³¹ Šliūpas J. Lietuvių–latvių respublika ir šiaurės tautų sąjunga. Rinkiny s traipsnių ir paskaitų, parašytų d-ro Jono Šliūpo. Stockholm, 1918, p. 162.

³² Reikia pažymėti, kad universitetinis bendradarbiavimas tarp Rygos ir Kauno nebuvo labai aktyvus. *Pabrėžti galima tai, kad Kauno universitete paskaitas, skirtas Latvijos istorijai, skaitė prof. dr. J. Yčas, o 1926 m. vieną semestrą Kauno universitete kursą „Europos likimas“ rusų kalba perskaitė iš Rygos universiteto atvykęs R. Vi-peris. V. Šilkarskio iniciatyva šis kursas buvo išspausdintas brošiūroje lietuvių kalba.* Prof. dr. J. Yčo latvių istorija. Humanitarinių mokslų fakulteto studentų užrašai: paskaitos skaitytos pavasario semestru 1925–26 mokslo metais. Kaunas, 1926 // P. Lasinskas. Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 m. Vilnius, 2004, p. 44. Latvijos ir Lietuvos universiteti keisis profesoriais // Lietuvos aidas. 1930, kovo 14, Nr. 60, p. 6.

2 lentelė. Latvijos istorijos instituto ir Lietuvoje veikusio Lituaniistikos instituto lyginamoji analizė

	<i>Latvijos istorijos institutas 1936 m.</i>	<i>Lituaniistikos institutas 1939 m.</i>
	<p>Nauja padėtis moksle susiklostė po 1934 m. K. Ulmanis jau 1935 m. pasisakė dėl Latvijos mokslų akademijos įkūrimo. Tokia linkme ir vyko praktinė veikla. 1936 m. sausio 14 d. įsakymu buvo įkurtas Latvijos istorijos institutas. Galima teigti, kad buvo smulkiai sudaryti naujai įkurto instituto uždaviniai ir veiklos turinys, struktūra, teisės, pareigos ir valdybos organai.</p> <p>Institutas susidėjo iš dviejų skyrių: 1. Latvijos senosios istorijos tyrinėjimų skyrius; 2. Naujosios Latvijos istorijos tyrinėjimų skyrius</p>	<p>Nors iki 1939 m. Lietuvoje veikė Lietuvių tautosakos archyvas. Lietuvių katalikų mokslo akademija ir Lietuvos istorijos draugija ir telkė istorikus, VDU profesūra jautė platesnių, kryptingų mokslinių tyrimų poreikį. Pati mintis įsteigti Lietuvos mokslų akademiją kilo jau 1928 m., bet dėl instituto įsteigimo kilo begalės ginčų, todėl instituto įkūrimas uždelstas iki 1939 m.</p> <p>Institūtą sudarė trys skyriai: 1. Lietuvių kalbos; 2. Lietuvos istorijos; 3. Lietuvių tautosakos¹</p>
Istorijos institutų nariai	P. Balodis, A. Švabė, J. Berzinš, M. Stepesmanas, A. Tentelis, R. Vipperis, A. Spekke, J. Vigrabs, E. Dunsdorfas, E. Šturms, P. Šmitas ir kt.	K. Masiliūnas, I. Jonynas, M. Biržiška, J. Balčikonis, Z. Ivinskis, A. Šapoka, J. Puzinas ir kt.
Pagrindinis tikslas ir uždaviniai	Pagal instituto patvirtintą programą: Latvijos istorijos šaltinių rinkimas ir apdorėjimo darbas, kad nedingtų kultūrinės vertybės. Aktualu buvo ir Latvijos istorijos tyrinėjimas ir operatyvus šio tyrinėjimo rezultatų publikavimas, kad tokiu būdu stiprintų nacionalinį supratimą, tikėjimą savo valstybe ir jos ateitimi ²	Statute pabrėžiama, kad tikslas rinkti lietuvių kalbą, tautosaką ir Lietuvos praeitį. Rinkti tvarkyti ir skelbti lietuvių kalbos, lietuvių tautosakos ir Lietuvos istorijos medžiagą ir šaltinius. Atstovauti lituaniistikos mokslams Lietuvoje ir užsienyje.
Tyrimo kryptys	<p>Instituto veiklos pradžioje vyko aktyvus tiriamasis darbas: rinktos senų raštų fotokopijos. Jų gauta ne tik Latvijoje, bet ir užsienyje – Vokietijoje, Lenkijoje, Danijoje, Švedijoje. 1939 m. tokių fotokopijų buvo 1500.</p> <p>Siekdamas operatyviau publikuoti naujausius tyrinėjimus, 1936 m. institutas įsteigė savo knygų leidyklą. Tai reiškė, kad institute veikla buvo visiškai finansiška užtikrinta⁴.</p> <p>F. Balodis iškėlė klausimą dėl piliakalnių tyrinėjimo, mezolito problemų, archeologinių žemėlapių sudarymo.</p> <p>Iki 1940 m. pasirodė 14 instituto leistų žurnalų numerių</p>	<p>Pagal 1939 m. programą pagrindinis dėmesys sukauptas į šaltinių rinkimą ir inventorinimą. Siekiama užmegzti kontaktus su užsienio archyvais dėl medžiagos skolinimo. Buvo sudaryta komisija rengiant archyvų įstatymą.</p> <p>Daugelis Instituto darbuotojų sumanytų veikalų pasirodė jau išveivijoje⁵</p>
Pasiekimai	<p>Įvykis, turėjęs didelį tarptautinį atgarsį, buvo Latvijos istorijos instituto ir Latvijos universiteto bendrai organizuota Baltijos istorikų pirmoji konferencija, kuri įvyko Rygoje 1937 m. rugpjūčio 16–20 d.: konferencijoje dalyvavo 326 istorikai, taip pat 14 užsienio, 8 Lietuvos, 28 Lenkijos. Joje dalyvavo ir specialūs korespondentai iš Vokietijos, Lenkijos, Lietuvos ir kt. šalių. Po konferencijos instituto leidykla išleido Baltijos istorikų konferencijoje sakytas kalbas ir skaitytus referatus.</p> <p>Sėkmingai praėjusi konferencija suartino Latvijos istorikus su kitų Europos valstybių mokslininkais, sustiprino Latvijos instituto, kaip pagrindinio konferencijos organizatoriaus, institucijos autoritetą tarp Europos mokslinių įstaigų⁶.</p> <p>Daug buvo pasiekta istorijos šaltinių rinkimo ir jų apdoravimo srityje. Latvijos istorikai palaikė ryšius su Europos mokslininkais. Labai gerai vertinamas faktas, kad Latvijos istorijos instituto veikla padėjo pamatus latvių tautos Latvijos istorijai. Iki 1940 m. buvo išleisti 5 tomai įvairių istorijos laikotarpių dokumentų⁷</p>	<p>I. Jonyno iniciatyva buvo parengta archyvinės medžiagos registravimo anketa. Ši anketa išsiuntinėta vyskupams, klebonams, kunigams ir miestų burmistrams, savivaldybėms ir kt. pareigūnams, dvarų savininkams. Ši anketa suteikė daug vertingos informacijos⁸.</p> <p>Kas buvo sutarta su J. Totoraičiu, dirbusiu Vatikanu archyve, dėl dokumentų atrinkimo ir fotokopijų darymo bei pristatymo į Institutą, nepaisant prasidėjusio Antrojo pasaulinio karo sukeltų problemų, beveik visa buvo įgyvendinta⁹.</p> <p>Išėjo du dideli mokslinio leidinio „Lietuvos praeitis“ 1 tomo sąsiuviniai.</p>

¹ Lituaniстика: tradicijos, dabartis, perspektyvos. Lietuvos istorijos institutas. Vilnius, 1999, p. 15–17.

² *Graudonis J.* Latvijas vēstures institūts Latvijas Republikas laikā 1936–1940 gads // LVIZ. Rīga, 1995. Nr. 4, p. 10.

³ Lituaniстика: tradicijos, dabartis, perspektyvos. Lietuvos istorijos institutas. Vilnius, 1999, p. 23–24.

⁴ *Graudonis J.* Latvijas vēstures institūts Latvijas Republikas laikā 1936–1940 gads // LVIZ. Rīga, 1995. Nr. 4, p. 10–12.

⁵ Lituaniстика: tradicijos, dabartis, perspektyvos. Lietuvos istorijos institutas. Vilnius, 1999, p. 25–27.

⁶ *Graudonis J.* Latvijas vēstures institūts Latvijas Republikas laikā 1936–1940 gads // LVIZ. Rīga, 1995. Nr. 4, p. 13.

⁷ Ten pat, p. 15

⁸ Lituaniстика: tradicijos, dabartis, perspektyvos. Lietuvos istorijos institutas. Vilnius, 1999, p. 25.

⁹ Ten pat, p. 25–26.

Latvijos istorikais, skyręs daug dėmesio Livonijos ir Lietuvos santykių tyrimams, jau *nepriklausomybinei Lietuvos istorikų kartai*³³ atstovavęs Simas Sužiedėlis (1928 m. baigęs Teologijos-filosofijos fakulteto Istorijos skyrių Kauno universitete), kuris, baigęs studijas Kaune, mokytojavo Rygos lietuvių gimnazijoje. Turėdamas progos keletą metų gyventi Rygoje ir studijuoti Rygos universitete, S. Sužiedėlis ypač domėjosi Latvijos praeitimi ir yra parašęs kelias studijas iš Lietuvos ir Livonijos santykių XVI a. viduryje. S. Sužiedėlis sekė Latvijos istoriografijos naujoves lygindamas jas su Lietuvos istoriografijos situacija, pristatė Latvijos patirtį įvairiose srityse, pradedant tautosakos rinkimo ir jos archyvo³⁴ kūrimo reikalais, baigiant istorijos šaltinių rinkinių leidybos problemomis³⁵.

Pirmasis Lietuvos istorikas, daugiau rėmęs Latvijos istorikų darbais, buvo taip pat Teologijos-filosofijos fakulteto (Kauno universiteto) auklėtinis Zenonas Ivinskis. Jau po karo išėivijoje rašytoje pagrindinėje savo Lietuvos istorijos sintezėje Z. Ivinskis naudoja ir latvių istorikų bei archeologų darbus³⁶. Šioje studijoje Z. Ivinskis pripažįsta, kad ieškant Lietuvos istorijos periodizacijos pagrindo, reikia pažvelgti į artimiausių kaimynų istorijos periodizaciją. Pirmas žvilgsnis, anot Z. Ivinskio, nukrypsta į kitas dvi Pabaltijo tautas (latvius ir estus), nors jų praeitis per šimtmečius nerodo paralelių su lietuvių praeitimi: tik nuo 1918 m. tų trijų tautų istorija ir jų iki 1940 m. išsilaikiusių respublikų rai- da nuostabiai supanašėjo³⁷. Nepaisant to, istori-

nių paralelių tarp Latvijos ir Lietuvos nebuvimas nesutrukdė Z. Ivinskiui bendradarbiauti su Latvijos istorikais ir gilintis į jų darbus. Pagaliau, kaip Z. Ivinskis pažymėjo savo autobiografijoje, jo darbas Rygos valstybiniame ir miesto archyve 1936 m. vasarą buvo vertingas jo habilitacinio darbo apie Lietuvos ir Prūsijos santykius papildymas³⁸.

Iš tarpukario Lietuvos istorikų, kurie rodė dėmesį Latvijos istoriografijai, šalia S. Sužiedėlio ir Z. Ivinskio reikėtų dar paminėti E. Volterį³⁹, J. Yčą⁴⁰, taip pat Lietuvos istorikus, dalyvavusius Pirmajame Baltijos istorikų kongrese Rygoje 1937 metais.

Vis dėlto, žvelgiant bendru pažiūriu, turint savo mokslo institucijas, ilgai (prisiminkime J. Šliūpą) puoselėti bendradarbiavimo ir vieningumo idealai nebuvo visavertiškai realizuoti. Koks mažas dėmesys Latvijos istoriografijai buvo skiriamas Lietuvoje tarpukariu (*nemaža dalimi ši situacija nepakito ir šiandien*) puikiai rodo bendros Lietuvos istorijai aktualios istoriografijos raidos apžvalgos⁴¹. Tai nėra vienintelė, gal net ne svarbiausia priežastis, norint atsakyti į klausimą – kodėl tarpukariu, susidarius Latvijos ir Lietuvos istoriografijų bendradarbiavimo prielaidoms, vis dėlto tiesioginių kontaktų ir ryšių nebuvo daug.

³⁸ *Ivinskis Z.* Autobiografija // *Žemaičių praeitis*. Kn. 3. Vilnius, 1994, p. 81.

³⁹ *Volteris E.* Lietuvos istorijos šaltinių leidimo reikalu // Lietuvos aidas. 1928, Nr. 110, p. 5.

⁴⁰ *Yčas J.* Latvių istorija. Hum. Mokslų fakulteto studentų užrašai. Paskaitos skaitytos pavasario semestre 1925–26 mokslo metais. Kaunas, 1926.

⁴¹ *Šiuo požiūriu ir Z. Ivinskio darbai nesudaro išimties. Svarstant Lietuvos kaimynų įnašą į Lietuvos istorijos mokslą latviai nefigūruoja (išskiriami lenkai, rusai ir vokiečiai).* *Ivinskis Z.* Lietuvos istorija: iki Vytauto Didžiojo mirties. Vilnius, 1991, p. 82–92; *Ivinskis Z.* Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar // Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Suvažiavimo darbai. T. 3. Kaunas, 1940, p. 320–341 (Lietuvos istoriografija); *Jonynas I.* Praeities baruose. Vilnius, 1984, p. 99–189.

³³ *Trumpa V.* Su Simu Sužiedėliu atsisveikinant // *Aki-račiai*. 1985, Nr. 10 (174), p. 12.

³⁴ *Trumpa V.* Su Simu Sužiedėliu atsisveikinant // *Aki-račiai*. 1985, Nr. 10 (174), p. 12.

³⁵ *Sužiedėlis S.* Latvijos tautosakos archyvui 10 metų // *Židiny*s. 1936, Nr. 2; *Sužiedėlis S.* Latvijas vēstures avoti // Lietuvos praeitis. T. 1. Kaunas, 1940.

³⁶ *Ivinskis Z.* Lietuvos istorija: iki Vytauto Didžiojo mirties. Vilnius, 1991, p. 97, 101, 106, 123, 131, 140.

³⁷ Ten pat, p. 28.

Tai klausimas, į kurį atsakyti nėra labai paprasta. Jeigu sužymėtume visas Latvijos ir Lietuvos istoriografijų paraleles, tiesioginius istorikų kontaktus bei ryšius, galimas dalykas, dar net korektiškai neišskeltume klausimo. Čia fragmentiškai pažymėtas paraleles ir kontaktus tarp Latvijos ir Lietuvos istoriografijų vadiname *bandymais*. Jie nevirto Latvijos ir Lietuvos istoriografiją suartinančiu veiksmu ir solidžiu moksliniu procesu. Kokie veiksniai ir problemos stabdė šį procesą? Pirmiausia galima pažymėti, kad ryšiai tarp Latvijos ir Lietuvos tarpukariu buvo nevirti ne tik istorijos mokslo požiūriu, bet ir bendra gretimos šalies pažinimo prasme. Tarkime, *Latvių enciklopedija 1927–1940 m.* pasiekė raidę *T* (s. 1–21). Apie Lietuvą rašoma XII tome, kuriame apžvelgiama Lietuvos istorija, to meto politika, liaudies ūkis ir pan. *Lietuviškoji enciklopedija*, leista Kaune, iki 1940 m. spėjo pasiekti raidę *J*, taigi vienalaikio enciklopedinio Latvijos apibūdinimo Lietuvos visuomenė nepaliko. Nuo 1920 iki 1940 m. Latvijoje išleista 12 lietuvių autorių knygų. Panaši situacija buvo ir Lietuvoje⁴². Taigi bendru požiūriu galima teigti, kad nepanašu, jog valstybiniu mastu ar, pavyzdžiui, plačiajai visuomenei būtų itin rūpėję gretimos šalies pasiekimai ir problemos (*tarp jų ir istorijos mokslo*). Šią problemą istorikai gali suprasti kaip visuomeninę, tik susiliečiančią su jų darbo praktika, bet neturinčią įrodomosios galios.

Reikia pasakyti, kad mažą dėmesį gretimos šalies mokslui (*Latvijos ir Lietuvos istoriografijos ryšiams*) tuo metu, kai prielaidos ryšiams atsirado, rodo ir kur kas svarbesni dalykai. Būtina pasakyti kelias pastabas dėl tarpukario istorijos metodologijos Latvijoje ir Lietuvoje. Kaip minėjome, dauguma Latvijos ir Lietuvos istorikų,

dirbusių tarpukariu, studijas baigė Rusijos arba Vokietijos universitetuose. XIX a. pab. – XX a. pr. Europos istoriografijoje pamažu įsitvirtino pozityvizmas, tiksliau, *vidinis pozityvizmas istoriografijoje*, kuris istorijos moksliskumą sutapatinu su filologine šaltinių kritika⁴³. Jį reikia skirti nuo tos filosofinės pozityvizmo formos, kuria domėjosi didelis Latvijos mylėtojas J. Šliūpas.

Pažymėtina, kad XIX a. pabaigoje Europos akademinėje istoriografijoje pamažu įsitvirtino abejingas bet kokioms filosofinėms spekuliacijoms kruopštus istorinių šaltinių kritikos ir analizės darbas. Žinoma, spaudos draudimo apimtuose Lietuvoje arba Latvijos tautinio sąjūdžio (*savotiškoje jaunlatvių antivokiškoje kultūrinėje akcijoje*) įkarštyje europietiškos istoriografijos naujovės būtų buvusios pernelyg didelė prabanga. Istorigrafija Latvijoje ir Lietuvoje tuo metu turėjo ne vieną, ne tik akademinį interesą, bet ilgainiui minėtos Europinės istoriografijos naujovės pasiekė ir Latviją bei Lietuvą. Tai daugiausia atsitiko tik tarpukariu, įkūrus nacionalinius tyrimų centrus.

Literatūroje, lyginant latvių ir lietuvių istoriografinius pasiekimus, yra rašoma, jog latviai pasižymėjo didesniu kritiškumu, į kurį juos stumtelėję protestantų tikėjimas, protestantizmo etika, dėl jos paplitęs polinkis į racionalumą, emocijų varžymas⁴⁴. Šias išvadas galėtume papildyti. Kritiškumas istoriografijoje, matyt, susijęs ne tik su specifinėmis latvių mentaliteto savybėmis. Kaip minėjome, naujoji kritiškumo banga istoriografijoje vadinama *vidinio pozityvizmo*⁴⁵ vardu, o viena reikšmingiausių šio judėjimo figūrų yra laikomas vokiečių istorikas

⁴² Lituanistika pasaulyje šiandien: darbai ir problemos [konferencijos medžiaga, 1997 metų liepos 1–2 d.] // Pasaulio lituanistų bendrija. Atsakingasis redaktorius Bonifacas Stundžia. Vilnius, 1998, p. 95–102.

⁴³ Latviai *pozityvizmo* autoritetų veikalus, šiuo atveju turint omenyje E. Bernheimą, išsivertė dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą.

⁴⁴ *Butkus Z.* Romantinė baltofilija Latvijos istoriografijoje // Lietuvos istorijos studijos. 1997, t. 4, p. 112.

⁴⁵ *Norkus Z.* Istorika. Vilnius, 1996, p. 174.

J. Droyseno mokiny E. Bernheimas, pradėjęs ir įtvirtinęs istorijos metodo vadovėlių tradicijos kanoną⁴⁶. E. Bernheimo vadovėlis ilgainiui tapo daugelio istorikų parankine knyga, kartu įtvirtino ir kritiškosios istoriografijos kanoną, apibūdino istoriko darbo principus, euristikos, kritikos ir interpretacijos operacijas ir pan.⁴⁷ Šiuo atveju įdomu lyginamuoju požiūriu pažvelgti į Latvijos ir Lietuvos istoriografiją.

Pakankamai argumentuotai yra parodyta, kad tarpukario Lietuvoje vyraujanti metodologinė pozicija buvo minėta E. Bernheimo studija⁴⁸. Vis dėlto daugeliu atvejų, remiantis Bernheimo studijoje įtvirtintais principais tarpukario Lietuvoje (*beje, ir jau išėivijoje rašytuose darbuose*⁴⁹), jos vertimu, o kartu ir platesniu kritiškosios istoriografijos autoriteto idėjų propagavimu nebuvo pasirūpinta. Šiame kontekste galima daryti prielaidą, kad latviai *vidinio pozityvizmo istoriografijoje* autoritetu pasirūpino dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą⁵⁰, o tai rodo, kad prielaidos istoriografijos kritiškumui akivaizdžiai nebuvo vienodos.

Jeigu tarpukario istoriografijos metodologinė situacija tiek Latvijoje, tiek Lietuvoje apibūdinome kaip artėjimą link kruopščia šaltinių analize ir kritiškumu paremto *vidinio pozityvizmo*, atrodo, dar daugiau prielaidų atsiranda Latvijos

ir Lietuvos istorikų ryšiams ir bendradarbiavimui. Tačiau yra ir kitų veiksmų, kurie, išplaukdami iš minėto metodologinio bendrumo, skatino tam tikrą Latvijos ir Lietuvos istoriografijų atsainumą ir bendradarbiavimo problemškumą.

Kalbant apie istoriografinę situaciją tarpukariu reikia pabrėžti, kad pagrindinis istorikų uždavinys tuo metu buvo tiek Latvijoje⁵¹ latvių, tiek Lietuvoje⁵² lietuvių paieška istorijoje. Tai buvo bendras istoriografijos principas, tam tikras *euristinis credo*. Gerai žinomas Lietuvos istoriko A. Šapokos straipsnis 1932 m. *Naujojoje Romuvoje* tik apibendrina ir susumuoja daugelio tarpukario Lietuvos istorikų veiklos gaires ir užmačias⁵³. Simboliška, kad ir Latvijos istorikas A. Švabė Pirmojo Baltijos istorikų kongreso⁵⁴, vykusio 1937 m., reikšmę vertino per mažų tautų prizmę. Jo nuomone, Baltijos šalių istorikų uždavinys yra išsiaiškinti, kur slypi mažųjų tau-

⁵¹ *Sužiedėlis S.* Latvijas vēstures avoti // Lietuvos praeitis. Kaunas, 1940, t. 1, sąs. 1, p. 313–317.

⁵² *Istorijos instituto direktorius A. Masiliūnas apie instituto, Lietuvos istorijos skyriaus uždavinius kalbėjo labai konkrečiai ir juos suformulavo taip: savaimingas Lietuvos istorijos mokslas tebus įmanomas tik tada, kai lietuvių istorikai galės remtis ne svetimųjų vienokiomis ar kitokiomis studijomis, bet tiesioginiais istorijos šaltiniais. Apie lietuvių tautos praeitį yra daugybė žinių įvairiose kronikose ir įvairiuose vokiečių, rusų, lenkų, čekų ir tautų istorinių šaltinių rinkiniuose. Jie gali sukrauti Karaliaučiaus, Berlyno, Krokuvos, Varšuvos, Prahos, Maskvos, Rygos, Vatikano ir kitų miestų archyvuose ir ligi šiol jū lietuvio istoriko ranka visai nėra lietuvi. 1939 m. gegužės 9 d. patvirtintoje instituto programoje kaip vienas iš uždavinių nurodoma: rūpintis naujų mokslo jėgų rengimu ir nuolatiniu savo atstovų siuntimu į Vatikano ir Maskvos archyvus // Lituaniaistika: tradicijos, dabartis, perspektyvos. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1999, p. 23, 25.*

⁵³ *Šapoka A.* Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje // Naujaji Romuva. 1932, Nr. 21, p. 481–482.

⁵⁴ Pl. žr.: Pirmā Baltijas vēsturnieku konference Rīgā, 16–20. VIII. 1937. Rīga, 1938; Pl. žr.: *Raġauskas A.* VDU mokslininkai istorijos mokslo kongresuose 1918–1940 m. // Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvos Katalikų Mokslo akademijos 70-metis. Kaunas, 1993, p. 177–180; Pl. žr.: Iš Baltijos istorikų konferencijos // Lietuvos aidas. 1937, rugpjūčio 17, Nr. 370, p. 2.

⁴⁶ Ten pat, p. 81–82.

⁴⁷ *Bernheim E.* Lehrbuch der historischen Methode. Leipzig, 1889 // Prof. dr. W. Jacobmeyer. Vorlesung: Das deutsche Lehrbuch der Geschichte im 19 und 20 Jahrhundert. Proseminar: Einführung in die Didaktik der Geschichte. // Westfälische Wilhelms Universität Münster 2003–2004 (žiemos semestras).

⁴⁸ *Raġauskas A.* Keletas pastabų dėl istorijos metodologijos tarpukario Lietuvoje // LKMA. Metraštis XIX. Vilnius, p. 59–70.

⁴⁹ *Ivinskis Z.* Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties. Roma, 1978.

⁵⁰ *Bernheim E.* Vēstures filozofija: vinas vēsture un uzdevumi. Peterburga, 1913 – *Norint išsiaiškinti šio Bernheimo veikalą paplitimą ir įtaką XX a. pradžios Latvijos istoriografijai, reikia atskiro mokslinio tyrimo.*

tų stiprybė ir kas užtikrina jų laisvę ir nepriklausomybę ateityje⁵⁵. Maža to – pagal istorijos instituto antrąjį vadovavimosi punktą istorikas turi rašyti Latvijos nacionalizmo dvasia. Švabė sako, kad kiekvienas politiškai organizuotas žemės tyrinėjimas prasideda nuo jos pirmųjų gyventojų ir tautos daugumos istorinio likimo... todėl žodžiai – tyrinėti nacionalizmo dvasia – yra nurodymas, kad Latvijos istorija toliau nėra aprašoma kaip svetimos kolonijos, bet kaip latvių žemės ir tautos istorija. Todėl A. Švabė, kaip ir Ulmanis, prieina išvadą: tik tai, tas yra pašauktas ir pakviestas rašyti istoriją, kuris priklauso prie istorijos kūrėjų – prie savo tautos, tai reiškia, kad Latvijos istorija toliau rašoma būtent priešingai negu ji rašyta iki šiol: ne kaip asmenų, dinastijų ir svetimųjų viešpatavimo, bet kaip latvių tautos istorija⁵⁶. Tampa akivaizdu, kad, turint galvoje įsivyravusią vidinio pozityvizmo metodologiją, lydi tautinės istoriografijos koncepcija. Istoriografijos ryšiai su gyvenimo aktualijomis ir įtampomis yra gana priešaringi. A. Švabė, Ulmanio laikais rašydamas Latvijos istoriją, ėjo koja kojonoje su nacionalizmo ideologija pridurdamas, kad mūsų laikų ideologija yra ir socialine tiesa pagrįstas nacionalizmas, istorija, kaip ir kitos mąstymo formos, teigiamai ar neigiamai yra susijusi su laikotarpio valdančiosiomis, ekonominėmis ir politinėmis srovėmis, ir todėl istorijos ir politikos santykiams reikia būti ne subordinuotiems, bet koordinuotiems, jos abi turi tarnauti savo tautai⁵⁷. Galima dar kartą grįžti prie Lituanistikos instituto direktoriaus A. Masiliūno minties apie istorijos šaltinių rinkimą, kurie yra lietuvių tautos praeitis, ir guli sukrauti Karaliaučiaus, Berlyno, Krokuvos,

Varšuvos, Prahos, Maskvos, Rygos ir kt. archyvuose⁵⁸, ir savęs paklausti – ar buvo galimas lietuvių ir latvių bendradarbiavimas, jeigu pagrindinis uždavinys tarpukaryje tapo šaltinių rinkimas savo tautai, kad ir tame pačiame Rygos archyve⁵⁹. Šiame kontekste pabrėžtinos Z. Ivinskio mintys apie 1937 m. įvykusį Pirmąjį Baltijos šalių istorikų kongresą: Lietuvos istorikų referatai apibūdina Lietuvos istorijos mokslą. Nėra nei atskiros krypties, nei mokyklos, kiekvienas tyrinėja ar studijuoja laikotarpį ar klausimą, kuris jam labiausiai patinka. Daug daugiau gyvumo rodo latvių istorijos mokslas. Jie ne didesnėm jėgom, bent formaliai, jau yra padarę gerą pradžią. Reguliariai eina du istorijos žurnalai, keletas kolektyvinių mokslo straipsnių rinkinių⁶⁰.

Apskritai iš latvių ir lietuvių tarpukario istorikų būtų galima išskirti A. Švabę⁶¹ ir Z. Ivinskį⁶², kurie savo veikalais bei straipsniais (turint omenyje ir 1937 m. Pirmajame Baltijos šalių is-

⁵⁵ Lituanistika: tradicijos, dabartis, perspektyvos. Lietuvos istorijos institutas. Vilnius, 1999, p. 23, 25.

⁵⁶ Anot A. Šapokos, besikuriančio mūsų istorijos mokslo pagrindinis uždavinys yra rasti (ir parodyti) lietuvius Lietuvoje. Uždavinys didžiulis, darbas labai sunkus, darbininkų nėra. O reikalas auklėti tautą pasinaudojant praeities lobynu nelaukia. Tam reikalui laikinai pakaktų pasirinkti medžiagos ir pas svetimus. Masėms pakaktų metmenų, o jų pamatavimą, moksliską analizę galima palikti ir tolimesniai laikai. Masėms nereikia aukštų mokslinių studijų, o plačių, epochas bei asmenis apibūdinančių analizių. Šapoka A. Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje // Naujoji Romuva. 1932, Nr. 21, p. 481–482.

⁶⁰ Ivinskis Z. Baltijos istorijos problemos // Židinys. 1937, Nr. 10 (154), p. 265–267.

⁶¹ Švabė pripažįsta, kad mes ne akimirksniui negalime išleisti iš akių tų plačių ir tolimų ryšių, kurie mus visais laikais sieta su Rytų Europos civilizacijos dvasiniais judėjimais ir politiniais įvykiais. Būn didelė klaida, jeigu mes stengumės latvių tautos istoriją paversti kokios nors siauros, uždaros patalpos lokalia istorija... visos didesnės idėjinės srovės – kryžiaus karai, feodalizmas, reformacija, romėnų teisių recepcija, merkantilizmas, liberalizmas – su savo potvyniais ir atoslūgiais apskalavo ir Rygos jūros įlanką // Šterns I. Arveda Švabės vėstures filozofija // LVIZ. Rīga, 1998, Nr. 2, p. 131–136.

⁶² Ivinskis Z. Lietuvos istorijos problemos // Naujoji Romuva. Kovo 31 d, Nr. 12–13. (220–221), p. 288–292.

⁵⁵ Šterns I. Arveda Švabės vėstures filozofija // LVIZ. Rīga, 1998, Nr. 2, p. 131.

⁵⁶ Šapoka A. Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje // Naujoji Romuva. 1932, Nr. 21, p. 481–482, 131–136.

⁵⁷ Šterns I. Arveda Švabės vėstures filozofija // LVIZ. Rīga, 1998, Nr. 2, p. 131.

torikų kongrese skaitytų pranešimų temas), istoriografijos diskursą, neapsiribodami vien siaura savo šalies *Pabaltijo regiono* istorijos interpretacija, bandė susieti su platesniu Europos istorijos kontekstu.

Išvados

Galima teigti, kad tautinių valstybių susikūrimas po Pirmojo pasaulinio karo turėjo nemažą įtaką naujai istoriografijos padėčiai. Pirmą kartą Latvijoje ir Lietuvoje buvo dėstomas *savas* istorijos mokslas. Tiek Latvijoje, tiek Lietuvoje buvo pabrėžiamas pamatinis nacionalinės istoriografijos kūrimo principas – *rasti ir parodyti savo tautą istorijos verpetuose*. Tiesa, Latvijoje ir Lietuvoje suklesti skirtingas istorijos tyrinėjimų laukas: Latvijoje ypatingą padėtį užėmė archeologija, Lietuvoje – LDK istorija. Galima daryti išvadą, kad domėjimasis tik savo paties istorija neskatino bendradarbiavimo ir apskritai domėjimosi istorijos moksliskumo problemų sprendimu tiek Latvijos, tiek Lietuvos istoriografinėje mokslinėje erdvėje⁶³. Be abejonės, ypač kalbant apie tarpukarį, pabrėžtinis politinės įtampos sąlygos. Galima daryti prielaidą, kad, pavyzdžiui, Lietuva, turėdama įtemptus santykius su Lenkija (*dėl Vilniaus krašto*) ar Vokietija (*dėl Klaipėdos*), kad ir negatyviai turėjo susidurti su tos šalies istoriografija, o šiuo atveju imant Latviją, iš esmės politinės įtampos nebuvo, kas lėmė ne itin didelį domėjimąsi Latvijos istoriografija, o Latvijos istoriografija pasižymėjo ypatinga konfrontacija su Vokietija.

Pats Latvijos ir Lietuvos istorikų bendradarbiavimas suteikė plačią dirvą susipažinti su

gretimos šalies istorija, tačiau didžiausias bendradarbiavimui skirtas renginys, t. y. Pirmasis Baltijos istorikų kongresas, vykęs Rygoje 1937 m., nespėdė išskirtinių istorijos mokslų tyrinėjimo problemų. Buvo apsiribota vien pranešimų forma skaitomais referatais, parengtais remiantis siaurais problemas liečiančiais, taikant *vidinio pozityvizmo* metodologiją atliktais tyrimais. Akivaizdu, kad tarpukariu, kai atsirado sąlygos plėtoti Latvijos ir Lietuvos istoriografijos ryšiams, bendradarbiavimas netapo solidžiu moksliniu procesu. Ryšiai atrodo labiau atsitiktiniai, neturintys plano ar konkretesnių programinių gairių. Latvijos ir Lietuvos istoriografijoje vyraujant vidinio pozityvizmo nuostatoms (išskirtiniu faktu šiame kontekste arba tam tikra proceso viršūne reikėtų laikyti *vidinio pozityvizmo* klasiko E. Bernheimo veikalo vertimą į latvių kalbą) ir joms susijungus su nacionalinės istoriografijos kūrimo postulatais (neretai tam tikra prasme politizuotais tautinės istoriografijos kūrimo principais), buvo sukurtas vienoks ar kitoks tautinės istoriografijos uždarumas, o tai neleido plačiau reikštis istorikų moksliniam bendradarbiavimui, nes pamažu Latvijos ir Lietuvos istoriografija darėsi viena kitai abejinga. Tai rodo gretimų valstybių bendradarbiavimo ribas ir problemiškumą.

Šiuo atveju reikia tikėtis, kad praeitais metais vykusiame Pirmajame Lietuvos istorikų suvažiavime nuskambėjusi mintis, jog *galbūt kitas istorikų suvažiavimas jau bus tarptautinis*⁶⁴, ir bus atsiliepta ne tik į Lietuvos ir Latvijos forumo pirmojo suvažiavimo kreipimąsi, bet kartu bus galima žymėti ir naują Lietuvos ir Latvijos istorikų bendradarbiavimo, kurio kertiniai akmenys, būtų galima teigti, buvo padėti dar ketvirtuoju dešimtmečio pabaigoje, fazę.

⁶³ Verta pabrėžti, kad bene vienintelė ir pagrindinė įtampa tarp Latvijos ir Lietuvos istoriografijų tarpukariu buvo „Saulės mūšio“ problema. Pl. žr.: Kemežys V. Vienybės kongrese // Lietuvos aidas. 1936, rugsėjo 21, Nr. 432, p. 3.

⁶⁴ Pirmasis Lietuvos istorikų suvažiavimas. Vilniaus universitetas 2005 m. rugsėjo 15–17 d.

THE PARALLELS OF LATVIAN AND LITHUANIAN HISTORIOGRAPHY: THE ATTEMPTS OF COOPERATION AND PROBLEMS IN THE PERIOD BETWEEN THE TWO WARS

Robertas Šimkus

Summary

The object of this study is the links and cooperation between Latvian–Lithuanian historians. Presumptions of historiographic parallels are being ventilated in the study on institutional and individual basis so that the links between past Latvian–Lithuanian historians would be identified.

The study describes the ways how cooperation of Lithuanian–Latvian historians was evidenced, when there were the most favourable circumstances: in the context of academic institutions' launching and prac-

tice. The reasons for national historiography's insularity are outlined, which did not enable the cooperation of academic historians to be developed. There are no specific cooperation facts highlighted in the study, but trends, the cooperation opportunities during the academic historiography genesis in Latvia and Lithuania (during interwar). The main Latvian–Lithuanian historiography trends presented in a study reflect well up till now characteristic institutional – academic, social indifference of Latvian–Lithuanian historiography.

Įteikta 2006-08-22

Parengta sklebti 2007-05-04